

Mit ér a film, ha magyar?

Mostanában újra az érdeklődés homlokterébe került a magyar filmművészet. Azért írom, hogy újra, mert a hatvanas évek közepén-végén tetőző „új hullám” elapadtával kevés fény hullt az alkotásokra. Voltak, akik a vészharangot kezdték kongatni, a kategórikusan fogalmazók ítélete pedig így szólt: a *Szegénylegényeknek*, a *Hideg napoknak*, a *Hűszórának* nincs folytatása, következőképpen a magyar film belesüppedt a jelentéktelenségbe. A sötét szemüveget viselők bizonyítéknak tekintették továbbá a mai magyar néző és a mai magyar film között tátongó szakadékot is.

1976 első hónapjai némi változást hoztak. Pécsen, a szokásos seregszemlén szenvedélyes viták zajlottak a magyar filmművészet helyzetéről; újságcikkek és folyóirat-tanulmányok érdeje bogozgatta a „hogyan tovább?” kérdését. A humoristák lankadatlan buzgalommal lődözik nyilait a magyar filmre, az előítéletek köde azonban oszlani látszik. A *kengurut*, majd az *Árvácskát* (nem azonos esztétikai minőségek!) úgynevezett „táblás házak” nézték végig, s a nyíltan politikus *Vörös rekviemnek* is több nézője volt a vártnál.

Az alábbiakban megkísérlünk választ adni arra, miképpen ítélni lehet a magyar filmművészetünk jelenét, és körvonalazzuk a tendenciákat is. Mielőtt azonban lényegi mondanivalónkra térnénk, úgy érezzük, feltétlenül szükséges tisztáznunk az értő eszmefuttatásokban és laikus polémiákban egyaránt felbukkanó problémát: hogyan függ össze alkotás és fogadtatása? Méri-e egy film értékét a látogatók száma? Milyen körülmények motiválják a sikert és a bukást?

Macserat szovjet filmtudós nálunk is megjelent. *Film és valóság* című kötetéből idézünk: „Nem lelkesedhetünk túlzottan azért a módszerért, amely csupán a sikertelenség okait nem deríti ki.

Még kevésbé kielégítő az olyan kritikai érvelés, amely nem tesz egyebet, mint idézi Leninnek azt a gondolatát, hogy a művészet a népé, s ezért közérthetőnek és közkedveltnak kell lennie...

... Lenin a művészetet, mint folyamatot fogja fel, és koncepciója semmiképp sem jogosít fel arra, hogy egy önmagában kiragadott gondolat és egy önmagában tárgyalt alkotás között közvetlen kapcsolatot létesítsünk. Ennek ellenére nagyon gyakran éppen így járnak el, és a kritikus érvelés a következő módon fest: a jó filmnek közérthetőnek kell

lennie. Ezt és ezt a filmet a nép nem érti. Tehát ez a film rossz”.

Azért választottuk fogódzónak *Macserat* okfejtését, mert az általa említett vulgarizálással mi is sűrűn találkozunk. Akik ilyen módon szűkítik le vizsgálódási szempontjaikat, elfeledkeznek arról, hogy a filmek be- és elfogadását több tényező befolyásolja. A téma. Az ábrázolt jelenségek időszerűsége. A műfaj. Az eszközök. A nyelv. Az alkotók személye. A filmművészet helyzete az adott időszakban. A propaganda hatékonysága. Előfordul, hogy egy-két mozzanat perdöntő, más esetekben tucatnyi oka is lehet a kedvező, vagy kedvezőtlen fogadtatásnak. Summa summárum: a nézőszám és az esztétikai minőség nem függ össze. Ha összefüggne, a legjobb minősítést a kalandfilmek, a krimik kapnák. Mint ahogyan az irodalomban a lekűr, a zenében a napi fogyasztásra szánt sláger vezetne. Persze, vigyázzunk: az üres nézőtér nem jelenti azt, hogy a rendező remekművet alkotott! Menthetetlenül elveszett, aki eleve lemond arról, hogy a tömegekhez szóljon. Egyébként ideje lenne egyszer érdemben és mélységében megvizsgálni a filmnéző-aszinkronitást, különös tekintettel arra, hogy jobb sorsra érdemes, fontos közéleti kérdéseket feszegető művek is érdektelenségbe fulladtak az utóbbi időben, pedig egy évtizede a *Szegénylegényeknek* és a *Hideg napoknak* milliós publikuma volt...

Nem mi mondjuk, külföldi ítések állapították meg, hogy a felnőtté vált magyar filmművészet legnagyobb értéke: erőteljes politikai indíttatása. Kötelező normává vált nálunk a társadalmi valóság konfliktusaival való őszinte szembenézés, a nemzeti-nemzedéki-egyéni vizsgálódás, a történelmi folyamatok rekonstruálásának igénye.

Van-e folytonosság? Akadnak-e tartalékok? Viszik-e tovább a maiak — vagy az időközben bőlcsebbé vált régiek — a stafétabotot?

1976 premierjeiről szólva, úgy érezzük, felfelé ívelő görbéről számolhatunk be. Nagy formátumú filmünk nem született ugyan, akad azonban néhány olyan kísérlet, mely járható út irányába vezet. Mindenekelőtt *Lugossy László Azonosítás* című drámája érdemel elismerést. A pályakezdő rendezőnek egy meglehetősen szabálytalan emberi sors mozaikjaiban sikerült megragadnia a *felszabadulás* pillanatát (a kifejezést ezúttal tágabb értelemben használva, a személyiség kibontakozásának folyamatára gondolva). *Kovács András* a *Labirintussal* folytatta polemikus alkotásainak sorát, ezúttal a „művészet és hatékonysága” témakörében vizsgálódva. Ez a mű a személyes gondokat sem hallgatja

el, afféle gyónásfilm, sok-sok kérdéssel (melyek egy része megválaszolatlan). Meglepő, hogy *Kovács* érett önróniával és pompás karikírozó készséggel felvértelve láttatja a stúdiók világát — másfelől meg sajnálatos, hogy nem enged abból a verbalitásfolyondárból, mely esszéfilmjeire rátelepszik. *Grünwalsky Ferenc Vörös rekviemjét* „tényfilmnek” nevezhetnénk. A fiatal rendező a „száraz barokk” mozaikjából építkezik; sallangtalan, póztalan beállításokban fogalmaz. Más ez a példázat, mint amit a hasonló jellegű filmek tartalmaztak: keményebb, tárgyilagosabb puritánabb. A hősi múltat, a munkásmozgalom dicső lapjait sokféleképpen meg lehet eleveníteni. Emelkedett stílusban éppúgy, mint az objektivitás erejével. *Grünwalsky* az utóbbi eljárás híve. A *Vörös rekviemnek* vannak vitatható mozzanatai (az időkezelés nem következetes, egy-két epizód — a múltból — nem eléggé hangsúlyos, a Tanácsköztársaság hangulatainak megidézése nem eredeti), a film azonban így is jelentős eseménye a szezonnak. Új szín, új hang. *Lugossy és Grünwalsky* jelentkezése ismét bebizonyította, hogy a friss vérkeringés folyamatosságát a különféle generációk együttesen biztosíthatják. Meg azt is, hogy *Jancsóék* mögött tehetséges művészek sorakoznak. Minél több bizonyítási lehetőséget kellene nyújtani számukra!

Az irodalom mindig hű szövetségese és kimeríthetetlen inspirátora volt a magyar filmművészetnek. A *Talpalatnyi föld*, a *Körhinta*, a *Bakaruhában*, a *Hideg napok*, a *Szerelem*, a *Szindbád*, s még egy sereg más jelentős alkotás dokumentálja a szoros kapcsolatot, mely ugyancsak törvény a mi gyakorlatunkban. Néhány rendező (*Fábi Zoltán*, *Révész György*, *Ranódy László*) különösképpen gyakran fordul ihletésért a prózához vagy drámához. Az irodalom-film-konfrontációnak 1976-ban a megragadóan szép *Árvácskát* köszönhetjük, az esztendő minden bizonnyal eddig legjelentősebb alkotását. *Ranódy* koncepciója szerint vissza kell helyezni régi jogaiba az emóciókat: ő maga arra vállalkozott, hogy — *Móricz* meséje segítségével — az egymás iránt érzett felelősség, az érzelmek, a humanum fontosságát hangsúlyozza. A nagyon sokáig hallgató (pontosabban: rendezői feladathoz nem jutó) művész korfestő-tehetsége ezúttal is kidomborodik, a falusi atmoszféra hamisítatlan, a jellemábrázolás sokszínű. És ahogyan *Árvácska* játszik! *Czinkóczi Zsuzsa* tökéletesen egygyéforrott a szereppel: éli, méghozzá az átlényegülés legmagasabb fokán, a sorsüldözött gyerekoromokban szegény életét. Az *Árvácska* arra is kitűnő példa, hogyan lehet alkotó módon felhasználni a

klasszikus „nyersanyagot”: Ranódy tömörítései, változtatásai egyaránt indokoltak. Kivételesen attraktív (a szó legjobb értelmében) a film képi világa: *Sára Sándor* felvételein nemcsak az ember, a táj, a falu is lélegzik.

Az *Árvácskának* sajnos, nincs hasonló kvalitásokkal bíró „irodalmi film”-párja. *Révész György Két pont között a legrövidebb görbe* című Szántó Tibor adaptációja unalmas és érdektelen (amit a gyermekmilió sem képes megmenteni). *Fejér Tamás*, a *Ballagó idő* képsorain (Fekete István művei alapján készült) rutinnal, de kellő számú ötlet nélkül komponálta meg. Úgy hisszük, nem a választott művek hibáztathatók — annál is inkább, mert fordulatokban gazdag, színes eseményeket feltáró könyvekről van szó. *Révész* és *Fejér* ezúttal nem nőtt fel a feladathoz. Másoltak, pedig egyéni mondanivalót is megfogalmazhattak volna — ahogy *Ranódy* tette.

A magyar filmművészet legjelentősebb produktumai súlyos veretű, komor hangvételű, drámai szituációkban gazdag alkotások. Klassziszfilmjeink kö-

zött nagyítóval keresve sem nagyon találunk derűs vígjátékot (talán a *Tizedest* leszámítva). Mindig készültek nálunk szórakoztató művek, ezekre azonban a jóindulatú meo is csak a másod- vagy harmadvonali minőségi pecsétjét üthette rá. 1976 nagy slágere *A kenguru* (*Zsombolyai János* eddigi operatorként tevékenykedett, ezzel a filmmel mutatkozott be mint rendező). A sztori átlátszó didaktizmusa és egyes jelenetek elnagyoltsága ellenére *A kenguru* jó mulatság, hiszen helyzetei életszerűek, humora friss, populáris kifejezőeszközei (fényképezés, zene stb.) is elismerésre méltóak. Különben *A kenguru* is irodalmi köldökzsinórhoz kötődik: Bertha Bulcsu regénye nyomán született. *Bacsó Péter* egy mai anekdóta léggömbjét fújta fel másfél órás filmmé, a *Zongora a levegőben* összeállításakor. A cselekmény annyira sovány, hogy nemcsak a zongora lóg a levegőben, hanem maga a filmépitmény is. *Bacsónak* remek humorérzéke van, de ötleteit, témáit nem érleli meg eléggé. Túlságosan sok sablont alkalmaz a komikus karakterek jellemzésekor; ő sem megy a szom-

szédba didaktikus tanulságokért. Néhány ellenállhatatlanul szellemes betét feledtetni a nézővel, hogy a film alatta maradt saját lehetőségeinek.

A magyar film átlagos színvonalát itt és most, 1976 első hónapjaira gondolva, jó közepesnek ítélnék. De ez nem rossz pozíció, még 1966—67-hez viszonyítva sem. A nemzetközi mezőnyfölényben változatlanul előkelő helyet foglalunk el. Csak néhány adalék. A *Ha megjön József* című filmről (rendezője *Kézdi Kovács Zsolt*), melyet nálunk közönség és kritika egyaránt fanyalagva fogadott, külföldön elismerő méltatások láttak napvilágot, és az alkotást meghívták a San Remó-i és a San Franciscó-i fesztiválra. Töröcsik Mari Cannes-ból hozott haza jelentős díjat, az *Azonosítást* Nyugat-Berlinben koszorúzta elismerés.

Az évnek még nincs vége. *Fábri Zoltán*, *Gábor Pál*, *Bán Róbert*, *Szörényi Részó* és mások filmjei remélhetően javítják az ideji mérleget. Bizakodjunk az újabb fellendülésben: a feltételek nagyrészt adottak.

Veress József

Könyvheti tallózás

mult időben

Évről évre nagyobb számjegyekkel jellemezhető „gyorsmérlegek” tanúsága szerint a kereskedelem azúttal is a „teljesült” rovatba könyvelhette el a könyvhét forgalmi adatait. Ennél is fontosabb, hogy az akció művelődéspolitikai szándékai is rendre sikerrel valósulnak meg. Megoldódni látszik a dilemma, hogy mikor tiszteljük — az emberformálás folyamatában felülmúlhatatlan —, érdeme szerint a könyvet: ha évente egyszer néhány napot ünnepévé nyilvánítunk, s a közvélemény figyelmét direkt módon az irodalomra, az alkotókra irányítjuk; vagy ha ünnepelés helyett elsősorban olvassuk a könyveket, és mindennapjainkat fényesítjük ünnepi hangulatúvá olvasmányélményeink nyomán. A könyvheti rendezvények jogát immáron újabb kedvező tapasztalatok igazolják, eredményességük azonban csak hosszú távon érzékelhető.

Társadalmunkban a könyv ünnepe nem — mint, ahogyan maga a könyv sem — önmagáért valóan létezik: értünk van mindenekelőtt. Nem közömbös tehát, hogy az évi több száz kötetből, melyeket emelnek a kiadók az ünnepi kiadványok rangjára; a könyvhét sikerének alapfeltételét ugyanis mindenkor a céljainkkal egybecsengő jó művek jelentik. Ténykérdésnek tűnik, hogy ezeket ezúttal nem a szépirodalmi alkotások sorában találtuk elsősorban. Az viszont vitatéma lehet, hogy problémaként szóljunk-e erről, vagy természetes jelenség-

ként tartjuk számon a műfaji értékrend változásait. Ez utóbbit véljük megfelelőbbnek.

A könyvheti lista élére az idén az irodalmi igényű visszaemlékezések, naplók (*Jász Dezső*, *Lázár Vilmos*, *Tamás Aladár stb.*), valamint az esszék és a tanulmányok (*Bernáth Aurél*, *Bálint György*, *Fülep Lajos*, *Füst Milán*, *Illés Endre*, *Ilyés Gyula*, *Lukács György*, *Pándi Pál*, *Sötér István stb.*) kínálkoztak. Miután a példaként felsorolt szerzők egyenként is minőségi garanciát jelentenek e műfajokban, érthető, hogy műveik így egymás mellett a könyvhéten megjelent kötetek legmarkánsabb vonulatát képezik. Ezt a tendenciát csak erősíti, hogy a könyv ünnepe látott napvilágot a *Magyarország története* címmel tervezett sorozat első darabja, újabb dolgozatok jelentek meg a *Gyorsuló időben*, átformálva indult újra útra a Corvina Kiadó *Művészet és elmélet*-sorozata, és szintén nem szépirodalmi mű a könyvhét két szakmai közönségsikere: *Berkovits György Világváros határában* című szociográfiája, valamint *F. Brestyánszky Ilona Kovács Margit*-monográfiája.

Igaz az összefüggés: nemcsak a szerzőknek megtiszteltetés a könyvhéten „megjelenni” (műveikkel és személyesen is értendő ez), hanem a könyvünnepe rangját, társadalmi preszliánsát is fémjelzi egyebek közt, hogy két Lukács-művet (*A fiatal Hegel* és *A társadalmi élet ontológiájáról I—III.*) is időzítették erre az időszakra a kiadók (a *Kossuth* és az *Akadémiai* közösen, valamint a *Magvető*). „Lukács György — mint Hermann István jellemzi, egyhelyütt — egész életének

egyik fő tanulsága és fő vonala útépités volt önmaga számára Marxhoz, a marxizmusához és leninizmusához... A szerteágazó, a buktatókkal teli életmű motívumaként sokan megjelölték már Lukács egy-egy gondolatát, azonban véleményem szerint ezt az életművet a lehetőségek keresése tartja össze. Innen fakad néha szerteágazó — gazdasági, esztétikai, etikai és filozófiatörténeti kérdésekbe, sőt, még irodalomtörténeti problémákba is beleszűrő — volta, s innen fakad az is, hogy ennek az életműnek gondolati és módszertani öröksége feltétlenül tanulságos a század utolsó harmadában is.”

Lukács György két nagy igényű munkája mintegy illusztrálja monográfiájának szavait. Mert vajon nem a marxizmus klasszikusaihoz fűződő alkotó viszony tükröződik-e Lukács György abbéli szándékában, hogy konkretizálja a klasszikus német filozófia „forrásjellegét”, és ennek hátterül a hegeli filozófia fejlődéstörténetét elemezze. Erre utal annak a felismerése is, hogy Marx azért kapcsolódhatott közvetlenül Hegelhez, mert a hegeli rendszer kialakulásának folyamatában a dialektika és az ökonomia között sajátos kapcsolat állt fenn. „Gazdaságtan és filozófia, gazdaságtan és dialektika belső összefüggésére gondolunk — írja Lukács György. — A filozófiatörténet az idők folyamán mindinkább belátta annak szükségességét, hogy a mélyebb összefüggések feltárásában és ábrázolásában túllépjen a szűkebb értelemben vett filozófiai problémakomplexuson, s figyelmét arra irányítsa, hogy miként fejlődik a történelemben az emberi gondolkodás a konkrét valóság tudomá-

nyos megragadásának széles totalitásában." Nem kis eredmény szellemi életünkben, hogy az 1938-ban írt, a 40-es évek végén németül megjelent „immanens Hegel-kritika” immáron magyarul is hozzáférhető.

Azt sem túlzás talán feltételeznünk, hogy a Marx utáni marxista filozófia több lett a háromkötetes *ontológia* megjelenésével, mint volt annak előtte. Bár Lukács György eredeti szándékát megrövidítette a szűkre mért idő — hiszen nyolcvanévesen fogott e hatalmas feladathoz —, s amit megírt, nem lett ontológiai rendszer, „csak” — ahogyan ő nevezte — előmunkálat „egy majdan megírandó marxista ontológiához”. S mindez közel kétezer oldalon.

Annak ellenére, hogy nem szabad következtetnünk szépirodalmunk helyzetére csupán abból, hogy a könyvhéten újként „mindössze” megbízható színvonalú művek — például *Szécsi Margit*, *Bertha Bulcsú*, vagy *Rákossy Gergely* kötete — jelentek meg, nem hagyhatjuk szó nélkül a hagyományos és népszerű antológiák elfáradásának tüneteit. Bár jó dolog, hogy a *Körkép*, a *Szép versek*, a *Rivalda* — és az *Írószemmel* — előre kalkulálhatók, nem kevés problémát okoz a szerkesztői elvek szükségszerű zártsága, a válogatás periódikusan visszatérő gondolja. Nem az antológiák ellenében tesszük ezt szóvá, hanem a megújulási szándék ösztönzéseként. Mint ahogyan a kezdeményezést dicsérjük elsősorban az *Add tovább!* című antológia esetében is, amely az Írószövetség fiataljainak *József Attila Köre* és a *Móra Könyvkiadó* első közös vállalkozásának eredménye. Ellentmondásnak tűnhet, hogy örülünk ugyan a fiatalok újabb — rendszeresre tervezett — fórumának, mégis a kiadói szándékkal van gondunk. Nem azért, mert — mint, ahogyan az előszó magyarázni látszik — „ötvenöt író és költő nem alkothat azonos szinten”, hanem, mert nem érzékeljük azt a mondanót, amelynek továbbadására a kedvesen játékos, de egyszersmind határozott cím felszólítja az olvasót. Ez esetben is egyértelműbb válaszra várnak a „mit? kinek? és hogyan?” kérdései. Csatlakozunk — a szerkesztők által megszólaltatott — K. A. vegyész mérnök véleményéhez: „Tudom, hogy a költők a mindenséggel mérik magukat, és el tudok képzelni olyan verset is — van ebben az antológiában jó pár —, aminek csak dallama van, szinte énekel, és ezeket is szeretem olvasni; de az igazi kísérlet az, hogy ha mindenfelé járnak, és meghallják, meglátják, mi foglalkoztatja az embereket... és ha ilyet találnak valamilyen írásban, azt elolvassák, de ha nem, akkor nem olvassák, és mi haszna van az írásnak, ha ilyeneknek, mint például én, nem tesszik? Már bocsánat, hogy így kisarkítom!”

Csongrády Béla

Hírek, könyvek, írók

„De hol az emigráns földje?”

(Vaszilisz Vaszilikosz)

Hírekkel kelünk, hírekkel fekszünk. Ébredesünk stimulátorai a hírek, lefekvésünk zsongitói a változatlan hevességgel ömlő hírügynökségi jelentések. A világ ott lüktet egytorma mindennapjainkban. Ma sokszorosan több történnel (és a benne résztvevő személyekkel) érzünk közösséget vagy utasítjuk el azokat, mint amennyivel valóságos kapcsolatotunk van vagy lehetséges. A föld kicsiny lett, belefér hétköznapijaink vándortarisznyájába: a világ napi hiranyagga szükkült. Még fásultabb pillanatainkban is, ha meg merjük magunktól kérdezni: „mi közöm neked mindehhez?”, — nem biztos, hogy elutasító választ adunk. Hiszen az egysegesült Egész tudatát már nehéz lenne kiiktatni a fejünkől. Még akkor is, ha jól tudjuk, a személyesség merő képtelenség. Viszont a **személyesség** lehetetlenségének tudomásulvételével nem vesszük nyakunkba a tájékozatlanság belső bizonytalanságának terhét is.

Olykor világ-aggodalmunk görcsös komolykodásnak tűnik, különösen azokkal szemben, akik a hírek világegyesre kiterjedő — krimiregény-szerű — immorális esztétikai élvezetében lubickolnak. (Táboruk nagyobb, mint hinnénk.) A lehetséges (és meglevő) viszonyulási módok közül talán a legkövethezőbb: az alkonnyt „hírektől mocskos”-nak látni, mint Radnóti tette. Persze, a világ nem minden híre „mocskos”, de az alapállás világos. Az esti magánbékénkre törő hírek nem egy rádiójáték élvezetet nyújtó hangképei. Az ilyen szórakozásként való hiranyaghallgatás, -nézés, -olvasás üres személyességet jelent, mint a háttérzenélés. Ezzel szemben a Radnóti-féle alapállás aktív viszonyra ösztönöz. Mögélni a rövidség, tömörség jegyében (telexek, telefonhálózatok, televíziós láncok kényszertörvénye szerint) megfogalmazott hírügynökségi jelentéseknek, hogy a történelem részmozzanatai által (amire a kommentátorok is építenek), emberszabásúvá válják a jelen történelemmé személytelenített valóságot!

Mindezt minek a segítségével? Nyilvánvalóan politikai és történelmi ismereteink gyarapítása a legkézenfekvőbb válasz. De létezik másik út is, anélkül, hogy kizárná az előbbit. Az, amit ugyancsak Radnóti kínál: „Hispania, Hispania” és „Frederico Garcia Lorca” című verseivel. Az első, mint az internacionalizmus és szolidaritás tettekben való megnyilvánulásának lenyomata — szolidaritási tüntetés után írta a költő. A második, mint művészeti élmény, hús-vér kötődés valakihez — itt történetesen Lorca-hoz —, kinek révén minden spanyolországi esemény szívközelbe jut. Tehát az irodalom, a művészet lenne a recept? Verset, regényt, filmet, drámát stb., minden hír mellé? Akárha azt is! Mert virtuális személyességet jelent a látszattájékozottság magafitogatásával, vagy a struccigénytelenség közömbösségével szemben. Jogos persze a kérdés, mi szóljon Ázsia, Dél-Amerika, még inkább Afrika oly sok népéről — még akkor is, ha olvasói vagy fordítói lemaradásról van szó.

Globalitásigényünkön belül a változatlan otthonosságot mégis kontinensünk, a „Vén Európa” jelenti. Emlékeztünk, érzékelésünk itt otthonos. Annyi a kapaszkodónk, hogy a hírügynökségi jelentések sem tudják távoli kontinenssé varázsolni Európánkat.

Itt vannak mindjárt a Görög- és Spanyolországból érkező hírek.

Mindazt ami e két országban történik, megtestesíthetnek mások is és többek is. Én most mégis két íróra gondolok elsősor-

ban, és gyakran fölteszem magamban a kérdést: „Vajon mit csinál most Vaszilisz Vaszilikosz? És mit Jorge Semprun? Nézem a televízió politikai adásait, forgatom a napilapokat, a magazin-jellegű kepeslapokat, s önkéntelenül is azt keresem, amire ők figyelnének, amit ők látnának a hazájukról. szóió jelentésekben, képeken. Még inkább izgatnak azok a részletek, amelyekhez nekik nem is lenne szükség koncentrált figyelemre, mert érzékelésük mechanizmusa azokhoz a valóságseletekhez tapad, amelyet én is láthatok, amelyről én is hallhatok, s ami fölött esetleg e'siklanék, ha nem az ő szemükkel igyekeznék nézni.

Mit jelentene például egy televíziós műsorból Vaszilisz Vaszilikosz nélkül a görög parlament épülete, felfegyverzett, éles löszerezrel ellátott katonákka'? Nyilván nem többet egy jól szerkesztett külpolitikai riport poentírozott nyitóképénél, aminél lényegesen jobban érdekelné a képeket kísérő, de nem a képekre vonatkozó kommentár. De Vaszilisz Vaszilikosz által a görögöknek azt a reményt, hogy a demokrácia és a parlamentarizmus újból feléledő haló poraiból, mint ahogy az ezredesek államszínye előtt már egyszer valószínűnek tűnt. Ezt a kollektív reményt és a vele járó küzdelmet művek organikus világa őrzi bennem. És elég a képernyő elektronikus fényé, hogy a rég olvasott művek csukott szirmú élményrózsája kinyíljon bennem. És a képeket máris nem kizárólag a riporterszövegének közvetettségével nézem, hanem a magam személyességével. Olykor mindhiába a kommentátor magyarázata, mert a kép, amit csak aláfestésként használnak, előtérbe tolakszik, és a kommentár figyelmen kívül hagyásával teremtődik meg saját személyességem, amit a riporter a maga élményközvetlenségének szóbeli felkínálásával kívánt teremteni.

Mert a parlament a körülötte álló katonákkal, nemcsak az általános politikai tanulást jelzi számomra, hanem egy hús-vér embert is, aki annak az „elmaradott országnak” az írója, „ahol az ember tudja, hogy ha írásra adja a fejét, valószínűleg fél életét börtönben fogja tölteni” — amiképp Vaszilisz Vaszilikosz (saját vállalkozására is értve) megállapítja.

Aztán a parlament utáni képek: az athéni utca, a siető emberek, a gépkocsik, egy bank homlokzata, egy utcai telefon, s a többi felvillanó részlet — ezek mind-mind bennem élnek, mert ott olvashatók a „Z naplója” oldalain. Athén — amelyről „elég sok rosszat” mond Vaszilisz Vaszilikosz; a gépkocsik — felesége egy rossz álm után a lelkére köti: „Vigyázz az autókkal! Megígéred?”; a telefonok — az utcai telefonfülkék, amelyeket véletlenül mutat a kamera, tehát nem is tárgyai a helyzetképnek, de a „Z naplója” telis-tele van végtelen telefonálásokkal, s így jelentéssel telítődik számomra a véletlenszerű tárgyi elem is.

Aztán az ácsorgó szobafestők, akik az őszi szezonot várják, mellettük a „pemzli, meszelő”, a vödruk meg az ecset... Várják, hogy valamelyik mester kényre-kecvre alkalmazza őket — éppúgy, mint a „Z, Szaloniki, Szaloniki” regénylapjain. Ez az a tér, amit a becsületes és önfeláldozó kőműves, az apró termetű Hatzisz, Lambrakis (a legendás Z) híve annyira kedvelt: „Főleg a posta felé szeretett kószálni, azon a téren, ahol a szobafestők meg a kőművesek vártak munkára, vállukon ecset, lábuknál vödör”. Már hálás vagyok a film készítőinek. Igen, azt az országot mutatják, amelyiket én is ismerek, ahol Vaszilisz Vaszilikosz regényei játszódnak, s ahol a „Z naplója”-t talán máig sem adták ki, s ahová esetleg Vaszilisz Vaszilikosz sem térhetett még haza emigrációjából.

És Jorge Semprun, a szívünkhez nőtt Spanyolhon fia, azé az országé, amely máig s nemzetközi szolidaritás csak Vietnamhoz mérhető példája?

Nyilván azt a halált várta, amit a haladó világ cseppet sem kívánt, hogy később

következzék be. Azt a halált, amelyet Pablo Casals és Picassó előzött meg. Azt hiszem, mégsem átkozta a halál igazságtalan sorrendjét. Ködevő pszichoanalízistől mentes lélektani dialektikájával tisztán láthatta, hogy Francónak nem telhetett sok öröme a túlélésben. Mert a túlélés rettegés szül. A „most én következem” elkerülhetetlenségének rettegését. Casals és Picassó, a Franco haláláig emigrációs fogadalmat tett két bölcs, tudta ezt. Haláluk fenyegető mememtorói 'ett Franco számára. De mit érezhetett Semprun Franco világnílvánosság előtt folyó agóniáját figyelve, majd a halálhír hallatán? Megszabadult a tarkójára nehezedő nyomástól, szétválasztotta magában a lelki megkönnyebbülést és a kialakult politikai helyzet értékelését? Biztosan: és nyilvánvalóan hazavágyott. Nem a honvágy majd' negyven éve tartó vonzalmával, hanem a megváltozott helyzet ösztökélésére. Hiszen az események felgyorsultak. A saját illegális tapasztalatai szólalnak meg Diegóban. „A háborúnak vége” hőseiben: „...napokon át azzal kísérleteztek, hogy rekonstruálják hazátokat, hogy hason'óvá tegyék emlékeitekhez, hogy belevigyétek álmaitokat makacs, kitartó munkával, Spanyolország távoli valóságába”. De lehet-e most valamit is érvényesen rekonstruálni, amikor minden nap más eseményt hoz? Szaporodnak a szélsőbal akciók, tovább duzzad a sztrájkhullám, még a rendőrök és a tűzoltók is tüntetnek; az általános amnesztia követelésében a legszélesebb társadalmi rétegek értenek egyet; a kisebbségek nemzeti autonómiájáért vívott harc állandósult krízispontja az új helyzetnek: még a hadsereg soraiban is lassú erjedés indulhatott meg, amint a katonatisztek pere is jelzi. Arra is régen volt példa, hogy egy spanyol börtönből tömegesen szökjenek meg a politikai foglyok, mint most a segoviaiakból. Egy rendszer kimúlásának sokasodó jelei. Az elhamarkodott diagnózis azonban még most is végzetes lehet. Hiszen a reakció erejére és kíméletlenségére legalább annyi hírszagot lehet felsorolni, mint a tömegek aktivizálására. Elég ha arra gondolunk, micsoda apparátussal vetették magukat a segoviai szökevények nyomába. Azokban a napokban Semprun-Diego képzeletben menekülő elvtársai elé siethetett a Pireneusok hágóihoz, rejtett hegyi ösvényeihez, amelyeken maga is sokszor átmént, hogy az illegális megbízásokat teljesítse. Diego most élesebben vitatkozhat, mint valaha: „Tagadod azt is, hogy az emigrációban el lehet határozni, hogy egy bizonyos akciót, amelynek Spanyolországban kell lezajlania, mikor és hogyan kell végrehajtani. Nem képzelhetjük magunkat a bilbaói, barcelonai, madridi munkások helyébe, hogy helyettük határozzunk”. Semprun-Diego persze tudja, hogy az emigráció és az otthoniak, az illegális apparátus és a tömegek szembeállítását elvtelen. De hogyan érve'hetnének másként ezek a „száraz, fáradhatatlan, elhasznált férfiak, akik határozottak a részletekben, elvesztek egy nagy álomban, készek meghalni”? Hiszen emigránsként, illegálisan élnek, cselekedni, egy erős, legális, offenzívában levő kommunista párt (a francia) kebelén, micsoda alkalom ez az aktivitás kisiklásaira, az eszmék hasadásos osztódására, a türe'emesztésre, a fagyotkemény önfegyelmzés összeforraszthatatlan rianásaira!

Aztán itt vannak az újabb hírek! Szinte egymás mellett a kettő: Panagulisz görög parlamenti képviselő rejtélyes halála és a spanyolországi Vitoria esendőreinek sortüze; s a halottak és sebesültek.

Csak a kórosan gyenge emlékezetű reakció képtelen felidézni, hogy Panagulisz halála kísértetiesen emlékeztet a Lambrakis elleni merényletre. Vaszilisz Vaszilikosz írta készülő regényéről: „Hogy sikerül-e a könyv, az voltaképpen attól függött, hogy mennyire találkozik a történelem és az egyéni sors azon bizonyos eszményi keresztúton, ami minden író álma”. Akkor még a Lambrakis-ügyet feltáró, világhíres-

sé vált regény írója maga sem gondolta volna, mi'yen kísértetiesen fog igazolódni a valóságban is a helyzetmegérzése az ezredsek puccsával.

Az pedig legrosszabb álmaiban sem jöhetett elő, hogy az eset a kopírozottság hasonlóan fog ismétlődni. Felesége álma — féle'lme a gépkocsiktól — Panaguliszon, a mai görög helyzet Z-jén csapódott le. Nyilván erre gondolhat Semprun is, aki a regényből készült, a regényné! is ismertebb film dialógusait írta. Semprun figyelme azonban elsősorban Spanyolországé lehet. Hiszen volt idő, amikor a világ alig méltatta többre hazáját, mint apró hírszagokra, néhány soros jelentésekre, s az utazási irodák többet foglalkoztak szülőföldjével, mint a híregyénységek.

És most vele együtt mindannyian — regényélvező olvasók, s a tömegkommunikációs eszközök csecsszopói — elmondhatjuk, miként Fábry Zoltán fogalmazza: „Minden körötött kavarog. Szobád csatatér és néma temető”.

Pál József

Berkovits György:

Világváros határában

Ejtsünk előbb néhány szót magáról a *Magyarország felfedezése* sorozatról. Meltatói mellett nem kevés bírálója is akad, s joggal. Felróják az esetlegességet, az átfogó koncepció hiányát, azaz éppen a címben ígérteteket kérik számon. Mások a mélységet, igényességet követelik, nagyobb, átfogóbb szeletet a magyar valóságból. E sorok írója is szóvá tett egy-egy fogyatékoságot az egyes kötetek kapcsán. A legnagyobb hiányérzetünk abból fakad — bármilyen kitűnőek is legyenek az egyes kötetek részleteikben vagy egészükben is —, hogy még nem akadt vállalkozó, aki a legnagyobb társadalmi osztály: a munkásság — s egyáltalán egy osztály, réteg (pl. az értelmiség) — tanulmányozásába és ábrázolásába belevágott volna. Ezek a könyvek így olyan mozaikoknak tekinthetők, amelyek nem (még nem) állnak össze egészsé. Gyarpítják, módosítják ugyan ismereteinket, de nem elégítenek ki. Hogyan lehetne ennyi és ilyen igénnyel „elvárásoknak” megfelelni? Csaknem sehogy. Talán, ha egyetlen szerző vállalkozna az egész ország feltérképezésére, s ez a szerző értenne mindazokhoz a szaktudományokhoz, amelyekről a kötetekben szó esett, ha egyáltalán egyetlen szerző munkája, élete elegendő lenne mindezen ismerethalmaz megszerzésére és feldolgozására. Az alkotócsoport gondolatát a sorozat jellege miatt kell elvetnünk, hiszen éppen az egyéni látásmód, maga a témaválasztás teszi érdekessé. Az, hogy ilyen, vagyolyan minőségben, de mindig vérbéli írói teljesítménnyel van dolgunk. S ez sok mindenben kárpótól is a fentebbi hiányérzetünkért.

Ha Berkovits György könyvét próbáljuk „betájolni” a sorozatban, akkor rögtön pozitív jelzőket kell keresnünk. Ha nem adtuk volna már oda másnak is ezt a jelzőt (pl. László-Bencsik Sándornak), akkor a legfontosabb kötetnek neveznénk, de mindenképpen a legfontosabbak egyikének. Ha László-Bencsik azt írta meg, hogy milyen egy jelentős munkásréteg: a segéd- és betanított munkásoké, akkor Berkovitstól megtudjuk, hogy *honnan jött, hol lakik és hogyan él ez a réteg*. Réteget mondunk, és nem osztályt, amely tágabb és gazdagabb fogalom. S talán éppen ezért nehezebben megfogalmazható, leírható. Bárhogyan is legyen, Berkovits könyve mindenképpen párja László-Bencsikének, amennyiben ugyanannak a jelenségnek egy másik vetületét rajzolja meg. Fontos és izgalmas feladatra vállalkoztak: a munkássá válás folyamatának a leírására. Tulajdonképpen azt a munkát folytatják, amit a századelő radikális polgári értelmisége, illetve a munkásságból kiemelkedő értelmiség elkezdett a tizedes években. Ez a folyamat — a történelmi is, a tudományos, az írói is — sajnálatosan félbeszakadt, illetve lelassult a Horthy-korszakban, s csak az ötvenes években gyorsult fel ismét. Miről is van szó? Az iparosításról. A magyar gyáripár, s következésképp a munkásság kialakulása kb. száz éve indult, s tartott erős iramban az első világháború végéig. A két folyamat: a századelői és az ötvenes-hatvanas évek iparosodása, jóllehet, teljesen más történelmi szituációban zajlott, mégis sok rokonvonást is hordoz. Néhány példát: mindkettő a faluról városba húzódozó *szakképzetlen* parasztságot tekintette munkaerőbázisnak. A fejlődés jellege mindkét esetben extenzív volt: nagy tömegű és szakképzetlen munkaerőt igényelt. A másik vonás, amely az előzővel párhuzamos, hogy a munkaalkalom megteremtése nem párosult az urbanizáció, a lakóhely kialakításával is. Gorombán fogalmazva: a város igényt tartott és tart a munkások tízezeinek a *munkájára*, de nem tart igényt, sőt, terhesnek érzi őket mint városlakókat! Hogy ez milyen feszültségekhez, milyen súlyos társadalmi gondokhoz vezetett, nos, *erről* szól Berkovits könyve. Az agglomeráció, az ipari nagyváros körül kialakuló sajátos településforma, a munkásfalvak gyűrüje az ipari társadalom egyik tünete. Magyarországon történelmi örökség. Sajátos színezetet a közép-európai fejlődés ad. Az, hogy Budapest szerepe, amely még a monarchia idején alakult ki, betegesen eltorzult: ide-tömörült az ipar, következésképp a munkásság zöme is. Ez az áramlás a vidékről a munkahelyre: Budapestre, még ma is feltartóztatathatatlannak, már történetek intézkedések a folyamat lassítására, megfordítására. Súlyos és még sokáig megoldhatatlan társadalmi gond ez. Kettős vetülete van. A mezőgazdaság *fejlődésének* egyik természetes velejárója, hogy a munkaerő egy része feleslegessé

válí. Az ötvenes évek szektás politikája indokolatlanul fel is gyorsította ezt a folyamatot. (Indokolatlanul, mert a mezőgazdaság modernizálását, igazi nagyüzemmé, tehát iparszerű gazdasággá alakítását akkor nem oldotta meg.) A másik vetület, hogy a város *nem* tudja biztosítani a munkaerő-szükségletet, a beáramlás *állandó*. Mindenütt a világon. Ugyanakkor Magyarországon soha nem oldották meg kielégítően a munkások lakásgondjait, illetve arra kényszerítették a beáramló, tehát szakképzetlen, legrosszabbul kereső, legnehezebben élő réteget, hogy maga oldja meg ezt a kérdést. De hogyan? Úgy, hogy maga *építsen!* Bent, a városban? Nem, mert ott magasabbak a telekárak (ha egyáltalán van telek), az építkezés költségei. Így az albérletből, ágybérletből szabadulni akaró munkás, ha lakni akart, a környező falvakban keresett lehetőséget, ahol olcsón kapott *közművesítetlen* telket. Itt építette, építi fel olcsó anyagból szoba-konyhás kis családi házeit. Berkovits interjúiból, meggyőző elemzéseiből drámai kép rajzolódik ki. Az a hátrány, ami a szakképzetlenségből, az ágy- és albérlet kényszerűségéből fakad, csak részben kompenzálódik, amikor végül mégis felépül a családi ház Gyálon vagy Vecsésen. Mert nagy árat fizet ezért a munkás. 8—10—15 évig keményen kell dolgoznia, kuporgatnia, lemondva közben a szórakozás és a művelődés lehetőségeiről is. Miután felépült a ház egy megtervezetlen, *közművesítetlen* faluban, végeredményben önellátásra kell berendezkednie, magának kell megtermelnie a családnak szükséges zöldséget, gyümölcsöt, húst, mert a lakóhelyének szolgáltatásai falusiasak. Márpedig ez az életforma, amely egyszerre munkás és falusi, *konzerválja* önmagát. Ebben az életformában ugyanis sem erő, sem idő nem jut a tanulásra, művelődésre, tehát a fel- és kiemelkedés útjára. Berkovits statisztikákkal és interjúkkal bizonyít. Az ezekben a munkásfalvakban felnövő gyerekekből alig tanulnak tovább. A felemelkedést — zömében — valamilyen szakma megszerzése jelenti, a gyerekek jövőjét determinálja a szülők társadalmi helyzete, értékrendje és értelmi szintje. Súlyos tények ezek. Berkovits nem moralizál. Stílusa még a legdrámaibb tényeknél is mértéktartóan fegyelmezett, tényszerű és pontos. Analizál és nem kommentál. Ezzel nem azt állítottuk, hogy nem foglal állást. Maga a könyv, a témaválasztás is az: állásfoglalás! Am a lét és tudat viszonyának elemzésekor — nagyon helyesen! — elsődlegesnek tartja magának a létnek az elemzését. Ennek a 44 falunak, félmillió embernek a tudata csak akkor változhat meg, ha megváltoznak az *életkörülmények*. Méltányos is, hogy változzon, hiszen komoly áldozatokat is hoznak. Amellett, hogy dolgoznak a főváros üzemeiben, szolgáltatóiparában (egyre többen ott), a nemzeti vagyont is gyarapítják, amikor hajlékot építenek maguknak, megművelik a kertjeiket. Hogy ez az életforma áldozatos, azt érzik, de természetesnek tartják, elfogadják. Értékrendjünkben három dolgot emelnek ki, s ez a család, a munka és takarékoság. A munka a domináns elem. Legtöbbjük még gyerekkorában kezdte valamelyik távoli faluban vagy tanyán, s nem hagyja abba idős korában sem. Elpocsékolat időnek érzi, amit nem munkával tölt, s ilyenkor lelkiismeretfurdalása van. A tevékenység, amely előbb csak eszköz a boldoguláshoz, később már deformál: igényük sincs másra. Az óriásira duzzadt munkásfalvak közművelődési fórumai ki sem tudnák elégíteni a tömeges igényt, ha lenne. A helyi tanácsoknak egyszerűen nincs keretük rá, mert járda kell, víz, villany, hogy legalább kullogjanak a hirtelen megduzzadt települések elemi igényei után. Így alakulhatott ki az az abszurd helyzet, hogy nem egy könyvtárban nem jut egy könyv egy lakosra! Elavult, leromlott a mozihálózat, a kultúrházak, a népművelők riadtan menekülnek a reménytelenül nehéz feladat elől. Gyatra a szolgáltatás, nincs elég bölcsőde, óvoda, napközi, holott ezekben a falvakban az országosnál nagyobb a gyermekáldás, hiszen a település lakosainak átlaga fiatal, termékeny korú.

Berkovits olyan töményen és olyan sok tényt tár fel, hogy az olvasónak lépten-nyomon meg kell állnia az olvasásban. A szerző maga is bevallja: küzdelmet vívott ezzel a hatalmas és szerteágazó tényanyaggal. Végül is nem kerülhette meg, de nem is tér ki a történelmi elemzés elől sem. Noha, a könyv a szociográfiai irodalom hagyományos példáiból tanult, történelmi munka is. Nemcsak jelzi egy munkásréteg és egy településforma, a munkásfalu mai állapotát, de megrajzolja a magyar társadalom mozgásának, tendenciáinak fő irányát is. Elindul valaki egy faluból munkát keresni. Albérletben sínylődik évekig. Találkozik párjával, gyereke születik. Lakásra nem számíthat (nem budapesti lakos), mert *nincs*. Telket

vesz (mondjuk, Halásztelken, Lakihegyen), rokoni, baráti összefogással kis házikót épít, és dolgozik, míg él. A gyerekei azonban már itt nőnek fel, s második nemzedékbeli munkások lesznek, akiknek már könnyebb — hiszen szakmát tanulhatnak, nem kell mindent előről kezdeniük. Ez a sablon, ám emögött a sablon mögött emberek, egyéni sorsok sorakoznak, konkrét életek. S Berkovits nem rest utánajárni, hogy megmutathassa, a magánéletek sokaságát hasznosítva, az egyéni sorsokat, típusokat is. A munkást, aki falun él. (Szépirodalmi, 1976.)

Horpácsi Sándor

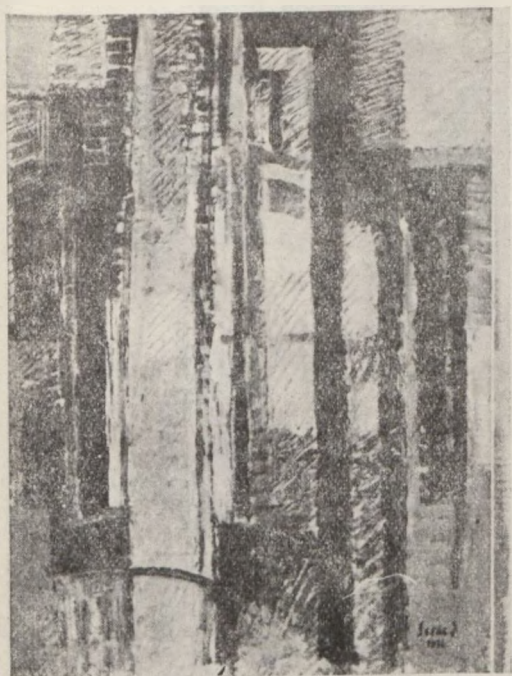
László Lajos:

Esték a klubban

Nem „illő” dolog egy könyvrecenziót a szerző frissen kapott díjára hivatkozással kezdeni, de hallgatni (rőla) sem bölcsebb. László Lajos, aki SZOT-díjat kapott 1976-ban, egy vidéki — pécsi — rádióstúdió munkatársa. Am ezt a szép elismerést aligha csak a rádiós tevékenységéért kapta; már az *Uránbányászok* című riportkönyvét kedvezően fogadta a kritika, s az olvasók is. Azt, hogy a nagy átlagtól eltérő újságírói teljesítménnyel van dolgunk, a pécsi színház is „felfedezte”: a minap volt az *Uránbányászok* színpadi változatának a bemutatója.

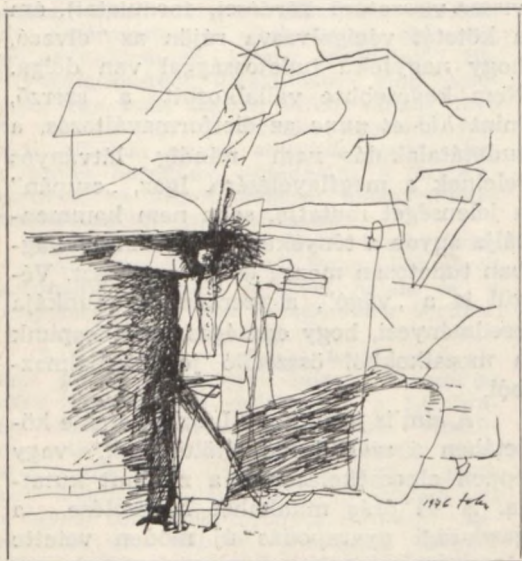
A közvélemény — s nem egyszer joggal — nem sorolja az irodalmi műfajok közé a riportot: elkedvetleníti a napilapok (s különösen a vidéki lapok) sablonos, ízetlen betűmasszája, a sok rutinból, hevenyészetten „felszedett” információból összeütött riport. Ezekből a riportokból egyszerre hiányzik a jó írás sava-borsa: az érdekes téma, a szellemi izgalom, feszültség, a szellemes, fordulatos stílus és nem utolsósorban maga az ember. László Lajost is kísérti olykor a rutin (vannak vissza-visszatérő kérdései, fordulatai), ám a kötetét végigolvasva rájön az olvasó, hogy nagyfokú tudatossággal van dolga. Nem kevesebbre vállalkozott a szerző, mint *hic et nunc* az életformaváltozás, a tudatátalakulás nem mindig látványos jeleinek a megfigyelésére. Igaz, „csupán” a jelenséget mutatja, soha nem kommentálja agyon a tényeket, de e jelenségvilágban tudatosan mozog és jól szerkeszt. Végül is a „vágó”, a szerkesztő munkája eredményezi, hogy egységes képet kapunk a mozaikokból összeálló jelenséghalmazból.

A cím is jelzi, hogy László Lajos e kötetében a szabad idő eltöltésének, vagy éppen elpocsékolásának a módjait kutatja. A 44 órás munkahét bevezetése, a gazdasági gyarapodás új módon vetette

fel a szabad idő értelmezését. Ma már ugyanis az az alapvető kérdés, hogy mire szabad, mire használjuk fel? S hogy ez mennyire nem csupán akadémikus kérdés, arra utal a sok száz publikáció, a társadalomtudományok fokozott érdeklődése (lásd pl. Szalai Sándor, Köpeczi Béla stb. írásait!), a népművelés növekvő gondjai. Kimondhatjuk tehát, hogy aki a szabad idő felhasználását kutatja, az az életmódot, életszemléletet is vizsgálja, s ebbe valamilyen módon beletartozik maga a termelés, a munka szférája is. Főleg a fiatalok érdeklődnek, az ő szabad idejüket teszi nagyító alá. A kép izgalmas, elkedvetlenítő, olykor szívszorító. Mert László Lajost nem a megoldott problémák érdeklik, nem jelentést ír arról, hogy minden rendben van, hanem azt feszegeti, hogy mi van a jelenségek mögött, az emberekben? Munkahipotézise, már-már fixa ideája is az, hogy a legértelmesebb időtöltés a klub. Így tűnik első látásra (mert mindent a klubtól, a klubhoz mér), ez a „kályha”, ahonnan elindul, ahová visszatér. Ehhez viszonyítja a különböző értelmes és az önpusztító, ostoba tevékenységeket is. László Lajosnak igaza is van, amikor a klubmozgalomban, a jelenség mögött az emberi közösségeket kutatja. Hiszen, ha van gondolat, amely a szocialista társadalom fundamentális eszméje, akkor az éppen a közösség, a közösségi ember. Így érzik ezt a megkérdozett fiatalok is (még akkor is, ha nem tudják ilyen pontosan megfogalmazni). De miért gond ez? — kérdezhetné valaki. Hiszen mindenki a társadalomban, valamilyen közösségben él. A társadalomban igen, de nem mindenki közösségben: jó, megtartó, inspiráló, segítő, alkotó közösségben, melyben ki-ki otthon lehet, megtalálhatja a helyét, anélkül, hogy fel kellene adnia önmagát. Ilyen értelemben nem jó közösségek a munkahelyiek sem — általában, noha, igen sok a jó kivétel is —, mert heterogének, esetlegesen és állandóan változóak. Különösen a fiatalokra érvényes ez, mert körükben a legnagyobb a fluktuáció.

A riportokból kiderül az is, hogy az iskola és a népművelés mintha felkészü-

letlen lenne a feladatok megoldására. A pozitív példák sohasem „profik”, hanem lelkes, valóban áldozatkész emberek, akik „hobbyból” teszik, amit tesznek, míg a „hivatásosak” többnyire csak siránkoznak. Ilyen Erzsébet, de ilyen az a lakatos (*Reicht brüderlich die Hand!*), aki anyanyelvi szakkört szervez az egyik sváb faluban, a pécsi tanárnő, aki angolra tanítja a bányászokat, eszperantó szakkört szervez, az egyik KISZ-titkár, aki társadalmi munkára, kirándulásra szervezi a csellengő fiatalokat (*A Mecsekért*). Ezek az emberek — míg bírják energiával, míg meg nem házasodnak, vagy lehetetlenné nem teszik őket (*Haldokló klub*), valóban magukkal tudják vinni a környezetük fiataljait. Igen, de nekik is többféle ellenállást kell leküzdeniük. Elkedvetleníti őket a fiatalok egy részének durva közönye és önzése, a felnőttek maradisága és cinizmusa. Az, hogy sok értelmes szülő jobb sorsot szeretne a gyerekének, de hogy mi az a jobb, erről már lehet vita. Sokan csak az anyagi boldogulást értik ezen, s ezért erejükön felül is vállalnak mindent. (*Olvasta Watson könyvét?*) Ám a van, a birtoklás éhsége sokakban nem ismer határt. A munka így nem az ésszerű gyarapodás, a harmonikus élet forrása, de az örömtelen gürcölés, sőt — nem egyszer —, maga a tragédia. László Lajos szót próbál érteni ezekkel a fiatalokkal, felnőttekkel is, de az esetek többségében „vereséggel” kell elhagynia a terpet. Ezek az ősi, megrögzött nézetek, normák olyan erősen vésődtek be egyes emberekbe, hogy azok — úgy tűnik — csak velük múlnak el, életükben ők maguk már nem változnak. Előfordul továbbá — sajnos — az is, hogy azok válnak kerékkötővé butaságukkal, önzésükkel, akarnokságukkal, akiknek éppen segíteniük kellene: a gazdasági vezetők. Szinte hihetetlen, hogy ma még kijelentheti Magyarországon vezető, hogy „elég a parasztnak a nyolc általános, ha a szakmáját tudja” (*Sinus, cosinus és a többiek...*). Nem gondolkodtatja el ezeket a vezetőket a rossz gazdasági eredmény, a nagy fluktuáció, a munkások, fiatalok közönye, duhajkodó életmódja sem. A megoldás nem lehet más, mint a riportban: le kell váltani őket. De felvet ez a probléma egy másik kérdést is, ami hovatovább, egyre sürgetőbb, égetőbb lesz: megelégedhetünk-e a vezetőink kiválasztásakor az ilyen-olyan szintű szaktudással, ha az nem párosul a kultúra értésével, igénylésével, igenlésével is? A fiatalok ugyanis odafigyelnek erre is: a példára. Jóra is, rosszra is.

László Lajos klubokat látogatott: városiakat, falusiakat, rosszakat és jól működőket. Sorsokat elemzett, sok-sok emberrel elbeszélgetett. Izgalmas könyv kerekedett belőle, amely „olvastatja magát”, felrész és elgondolkodtat. Figyelmeztetés is ez a könyv: figyeljünk oda a fiatalokra, mert egy (nem elhanyagolható) hányaduk „gazdátlanul” lődörög a világban. Az alkohol, a futókalandok, a kom-

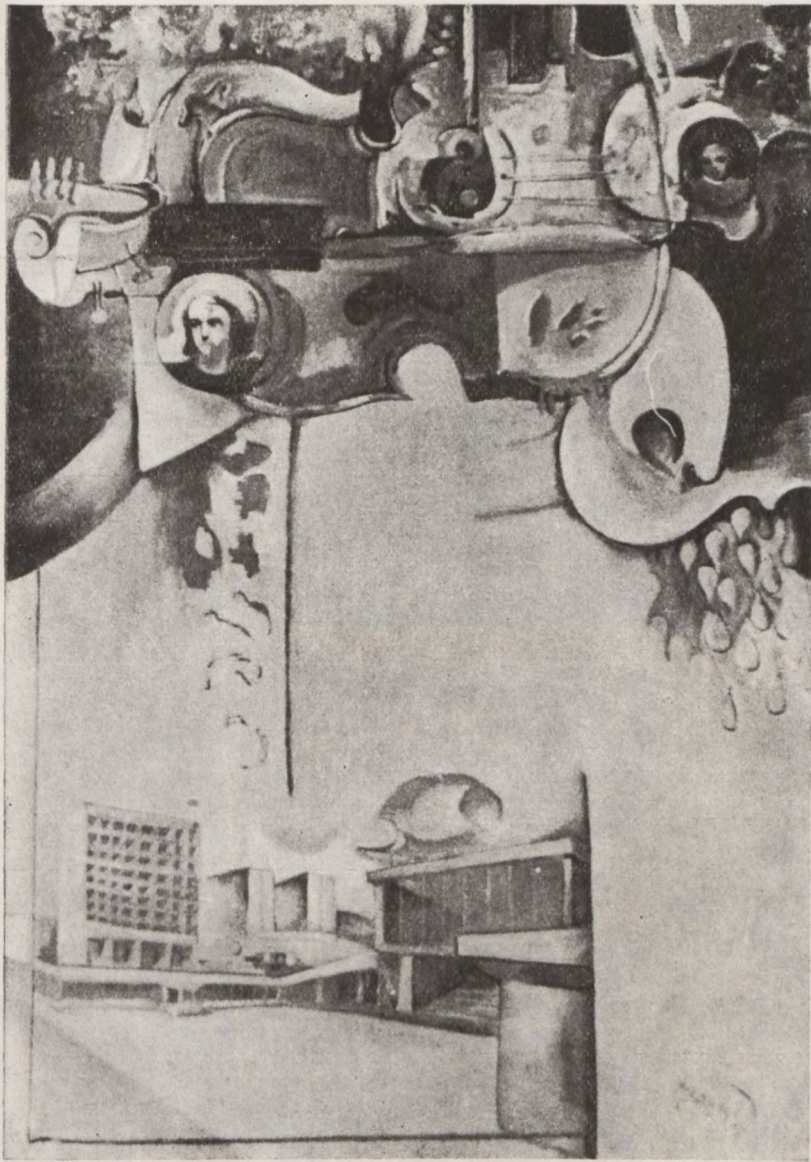
mersz beat csak ideig-óráig köti le őket, tudást, célt nem ad. Nem kevés köztük a deviáns, akik sodródásuk közben a törvénnyel is szembeütköznek: nem bűnözők, de azzá is válhatnak, ha nem találnak értelmes tevékenységet, célt, megtartó közösséget.

Társadalmunk a lépésváltás korát éli. Tudjuk, hogy mi a célunk, de a formákat még keressük. László Lajos riportjai azt sugallják, hogy az ember csak a közösségben lehet otthon igazán, s ott is akkor, ha a kultúra szervesen beépül az életébe. Ám, hogy ez így legyen, az egész társadalomnak, az egész társadalomban nagyobb megbecsülést kell szerezni a kultúra értékeinek, a kultúra munkásainak, napszámosainak: pedagógusainak, népművelőinek, tegyék a dolgukat hobbyból, vagy szerény bérezésért... (*Kozmosz*, 1975.)

H. S.

KÉPJEGYZEK:

- címoldal: Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Vasárnap
- 6.: Szentgyörgyi József:
Madárijesztő I.
- 9.: Szentgyörgyi József:
Létrák
- 10.: Hibó Tamás:
Vázlat I.
- 13.: J. Przybyl (Lengyelország):
Koleda
- 18.: Fábrián Gyöngyvér:
Sziklák
- 18.: Hibó Tamás:
Vázlat II.
- 20.: Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Nyár
- 22.: Szentgyörgyi József:
Madárijesztő II.
- 23.: Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Rajz
- 29.: Seres János:
Fények
- 30.: Szentgyörgyi József:
Rajz
- borító 3.: J. Przybyl
(Lengyelország): Salgótarján
zenéje
Fábrián Gyöngyvér:
Anyaság
Szabó Erzsébet
(Csehszlovákia): Nő
B. Vulekovič
(Jugoszlávia): Nógrádi táj
- borító 4.: Szentgyörgyi József:
Hazatérés

III. Nemzetközi Művésztelep Salgótarján, 1976.

